

YAPAY ZEKÂ ÜZERİNE FIKHÎ BİR ANALİZ

Muhammed Latif ALTUN*

Öz

Yapay zekâ 21. yüzyılın devrimi sayılmaktadır. Günümüzde yapay zekâ insanların isteklerine göre hareket edebildiği gibi insanlardan bağımsız kendisine tanımlanan yazılımlara göre hareket edebilen türleri de bulunmaktadır. Yapay zekâ tıp, ulaşım, finans ve sanayi gibi alanlarda yaygınlık kazanmıştır. Bu alanlarda insanların yararına faaliyet gösteren yapay zekâ, önümüzdeki dönemlerde insanlığın aleyhine faaliyetlerde de bulunabilmesi muhtemeldir. Her geçen gün gelişen ve yayılan yapay zekânın olumsuz sonuçlarıyla karşılaşmamak adına hukukî, sosyal ve etik kuralların sınırları belirlenmeli ve yapay zekâ bu çerçevede tasarlanmalıdır. Bu bağlamda İslam hukukçuları da yapay zekâ ile alakalı hukuki düzenlemeler yapmalı ve bununla ilgili hükümler belirlemelidirler. Bu çalışmada tıp, finans ve sanayi gibi birçok alanda kullanılan yapay zekâ örneklerine yer verilmiş, yapay zekânın insan gibi mükellef sayılıp sayılmadığı, mükellef sayılması için gerekli vasıfları taşıyıp taşımadığı ele alınmış ve bunlara ilişkin fikhî hükümlere işaret edilmiştir. Ayrıca yapay zekâ, klasik fıkhîta yer alan hayvan ve köleler ile mukayese edilerek aralarındaki benzer ve farklı yönleri işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Yapay Zekâ, Ehliyet, Zimmet, Hukuki Kişilik.

A FIGURAL ANALYSIS ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Abstract

Artificial intelligence is considered the revolution of the 21st century. Today, artificial intelligence can act according to the wishes of people, as well as species that can move according to the software defined to him independent of people. Artificial

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 06.11.2023, Accepted / Kabul Tarihi: 30.12.2023

DOI: <https://doi.org/10.58852/dicd.1386730>

* Doç. Dr. Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Şanlıurfa, Türkiye/Assistant Professor, Harran University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Şanlıurfa, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-31864664>

e-posta: mlatif7263@hotmail.com

Atıf / Citation: Altun, Muhammed Latif. "Yapay Zekâ Üzerine Fikhî Bir Analiz". *Dicle İlahiyat Dergisi* 26/2 (2023), 227-249.

intelligence has become widespread in areas such as medicine, transportation, finance and industry. Artificial intelligence, which operates for the benefit of people in these areas, is likely to be able to exist in activities that may be against people in the coming periods. In order to avoid the negative consequences of the artificial intelligence that develops and spreading day by day, the limits of legal, social and ethical rules should be drawn and artificial intelligence should be designed within this framework. In this context, Islamic lawyers should also make legal regulations related to artificial intelligence and determine the relevant provisions. In this study, examples of artificial intelligence used in many fields such as medicine, finance and industry are included, it is discussed whether artificial intelligence is considered as a liable like a human, whether it has the necessary qualifications to be considered a liable, and The jurisprudential provisions regarding them are pointed out. In addition, the similar and different aspects of artificial intelligence between the animals and slaves in the classical fiqh are pointed out.

Keywords: Islamic law, artificial intelligence, driver's license, zimmet, legal personality.

Giriş

İnsanın hem fiziksel hem de zihinsel bakımdan canlı-cansız bütün varlıklardan daha üstün meziyetleri vardır. İnsanın düşünmesi, idrak etmesi, konuşması ve zekâsıyla faaliyet yürütmesi gibi birçok kabiliyetlere sahip olması, onu diğer varlıklardan ayırmaktadır. Zekâ, tabii ve yapay olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Tabii zekâ, insanın düşünme, akıl yürütme, gerçekleri algılama, yargılama ve sonuç çıkarma yeteneğidir.¹ Bu tür zekâ, sadece insanoğlunda bulunmaktadır. Yapay zekâ ise insan eliyle üretilen bir makinenin/robotun, çevresinde karşılaştığı olgular karşısında insan gibi düşünmesi, algılaması ve bunlardan sonuç çıkartarak davranışta bulunması şeklinde tanımlanmaktadır.² Bu tür zekâ, insan dışındaki çip ve mekanik olan diğer varlıklarda bulunmaktadır. Ayrıca yapay zekâ kavramı yerine robot kavramı da kullanılmaktadır. Zira fiziksel bir varlık olan robotlara farklı yazılımların yüklü olduğu çipler takılarak talep edilen faaliyetler, mimikler ve hareketler elde edilmektedir. Fakat gelişmiş yazılımların yüklenmediği, sadece birkaç eylemde bulunan robotlar için yapay zekâ ifadesi kullanılmamaktadır.³

Yapay zekânın icat edilmesi 1950'li yıllara tekabül etmektedir. Günümüzdeki yapay zekâ teknolojisi ise 4.0 ve 5.0 türleriyle son noktaya ulaşmıştır. Her geçen gün

¹ Heyet, *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005), 2228.

² Erman Benli ve Gayenur Şenel, "Yapay Zekâ ve Haksız Fiil Hukuku", *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2 (2020), 299.

³ Mehmet Çelen, "İslam Hukukuna Göre Yapay Zekâ" *Din Hukuk ve Teknoloji*, (Ankara: Diyanet Yayınları, 2023), 173.

yenilenen ve geliştirilen yapay zekâ, insan zekâsı gibi, hatta sanayi, tıp ve finans gibi bazı alanlarda insan zekâsından daha üstün özelliklere sahip bir teknoloji haline gelmiştir. Bu teknoloji insan hayatının neredeyse her alanına sirayet etmiş ve ileride bu etkinin daha da genişleyeceği düşünülmektedir. Farklı dillerden tercüme yapması, insanları yüzünden ve parmaklarından tanıması, onlarla doğrudan iletişime geçmesi, çıkarımlarda bulunması, tamamen müstakil davranabilmesi, satranç gibi oyunlarda insanlardan daha başarılı olması,⁴ tıpta hastalıkları teşhis etmesi ve üretim sanayiinde daha kaliteli mamul üretmesi gibi farklı alanlar yapay zekânın kullanıldığı alanlardan bazılarıdır. Bunun yanında günümüz bilim adamları, hasta ve yaşlı bakımını üstlenen, onlara yemek yapabilen, hasta ve yaşlıları yatağından kaldırmada ve onları yatağına yatırmada yardımcı olabilen, onlara banyo yaptırabilen yapay zekâ robotlarının icat edilmesi için çalışmaktadırlar.⁵

Yapay zekâ birtakım program ve algoritmalara göre çalışmaktadır. Algoritmalar, doğru önermeler ile düzenlenen dizilerden/yazılımlardan müteşekkildir.⁶ Bu bağlamda yapay zekâ, dar anlamda (zayıf yapay zekâ) ve geniş anlamda (güçlü yapay zekâ) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dar anlamda yapay zekâ, daha basit yazılımlarla verilen komutu yerine getiren dış müdahale ile hareket eden tepkisel yapay zekâdır. Geniş anlamda yapay zekâ ise daha karmaşık yazılımlarla kendi kendine karar verebilen, Bilişsel Robot ismiyle tanınan otonom yapay zekâdır.⁷ Bu tür yapay zekâlar nazar-ı dikkatin celbine mahal olmuştur.⁸ Bunların ehliyetinin, zimmetinin/hukuki kişiliğinin olup olmadığı üzerinde durulması gerekmektedir. Ehliyet ve zimmet vasfına sahip oldukları kabul edilirse, haklara sahip olabilecek ve sorumluluklar altına girebilecektir. Böylece bu durumdaki yapay zekâ hakkında hukuki düzenlemeler yapılması gerekecektir. Zira bunların nesne/obje olarak kabul edilmesi zayıf bir ihtimal olacaktır. Buna mukabil müstakil olmayan ve tamamen insanın rıza ve iradesine göre hareket eden yapay zekâ konumuzun dışındadır. Zira bu tür yapay zekâ sahibinin elinde bir alet gibidir. Alette ehliyet ve zimmet vasıfları yoktur. Bu bağlamda alet ile işlenen cinayet veya verilen zararın tazmini alete değil, sahibine yüklenmektedir. Aynı şekilde otonom olmayan yapay zekâ ile verilen zarar ve işlenen cinayetin tazmini de yapay zekâyâ değil

⁴ 1997 yılında dünya satranç şampiyonunu yenmesi gibi, <https://evrimagaci.org/deep-bluedan-20-yil-sonra-yapay-zeka-satranc-i-fethettikten-beri-nasil-gelisti-9939>. erişim 24.11.2023.

⁵ Ahmed Sa'd Ali el-Bera'î, Abdüselam vd. "et-Ta'dîlâtü'l-Biyolojiyye ale'l-Cesedi'l-İnsânî: Manzûr Dini," *el-Mecelletü'l-İlmiyye li-Câmi'ati Melik Faysal*, cilt: 23, sayı, 1, (2022), 89; Ahmed Sa'd Ali el-Bera'î, *Tatbîkâtü'l-z-zekâ' el-İstinâ'î ve'r-robot min menzûri'l-fıkhi'l-İslâmî*, sayı: 48, 71.

⁶ Mehmet Hicabi Seçkiner, "Dijital İctihadın İmkânı Üzerine Önermeler", *Yapay Zekâ Çağında İslam ve Hukuk*, (Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2022), 60.

⁷ Benli ve Şenel, *Yapay Zekâ ve Haksız Fiil Hukuku*, 304; Yapay zekânın, dar, geniş ve süper yapay zekâ gibi farklı tasnifleri hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk: Ecem Aksoy, *Yapay Zekâ'nın Sorumluluk Hukukundaki Konumu ve Büyük Veri ile İlişkisi*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 50; Emrah Gökmen, "Adam Çalıştırmanın Sorumluluğu Özelinde Yapay Zekânın İslâm ve Türk Hukuku Üzerinden Mukayeseli Olarak Değerlendirilmesi." *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi* 4, sayı: 2 (2022): 931-992

⁸ Gökmen, "Adam Çalıştırmanın Sorumluluğu Özelinde Yapay Zekânın İslâm ve Türk Hukuku Üzerinden Mukayeseli Olarak Değerlendirilmesi", 931-992.

sahibine yüklenmelidir. Buna ilave olarak genel itibarıyla İslam hukuku, insan şeklinde tasarlanan robotlara/yapay zekaya izin vermediğinden dolayı, bu kategoride yer alan yapay zekâ çalışmamızın kapsamı dışındadır.⁹

Hızlı bir şekilde gelişen ve geniş alanlarda kullanılan yapay zekâ, insanın faydasına kullanılabileceği gibi zararına da kullanılabilmektedir. Yapay zekâ teknolojisinin her geçen gün gelişip yayılması, ahlak, felsefe, kanun, din ve İslam hukuku açısından ele alınması gereken birçok problem meydana getirmiştir. Yapay zekânın vicdandan ve ahlaktan arındırılarak sadece zekâ ile bezenmesi, ileride büyük problemlere sebebiyet vereceği muhakkaktır. Birçok yönüyle ele alınması gereken yapay zekâ, ne yazık ki günümüze kadar, İslam hukuku açısından enine boyuna ele alınmamıştır.¹⁰ Bu sebepten dolayı çalışmamızda, bir makalenin sınırlarını aşmayacak ölçüde yapay zekânın, dini mahiyeti, klasik fıkhıta yer alan hayvan ve köle ile aralarındaki benzer ve farklı yönleri, İslam hukuku bağlamında ele alınacaktır. Yapay zekâ ile ilgili hükümlere geçmeden önce yapay zekânın kullanıldığı alanlardan bazılarının zikredilmesinde fayda mülâhaza edilmektedir.

1. Yapay Zekânın Kullanıldığı Alanlar

Yapay zekâ başta tıp olmak üzere ulaşım, haberleşme, sanayi ve finans alanlarında kullanılmaktadır. Fakat aynı anda bu alanların tamamında kullanılan yapay zekâ, henüz icat edilememiştir.

1.1. Yapay zekânın tıp biliminde kullanılması

Tıp biliminde sanal ve fiziksel olmak üzere iki farklı yönden yapay zekâdan yararlanılmaktadır. Sanal yapay zekâ, elektronik sağlık kayıt sistemleri gibi uygulamalardan derin öğrenme analizi ile hekimlerin tedavi kararlarına destek vermektedir. Fiziksel yapay zekâ ise robotlar vasıtasıyla yapılan cerrahi uygulamalarda kullanılmaktadır. Ameliyatta kullanılan robotlar tıpta kullanılan fiziksel yapay zekâ

⁹ İslam hukukunda küçük yaştaki çocukların kullandıkları bebek şeklindeki yapılara izin verilmiştir. Bu izinden yola çıkarak ihtiyaç halinde insan suretindeki robotlara da izin verilebilir. Konu ile ilgili bk. Şeyh Aliş, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Minehü'l-celil şerhu Muhtasari'l-Halil*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1989), 3/529; İbrahim b. Muhammed İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dakâik*, (y.y.: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1422/2002), 2/29.

¹⁰ Yapay zekâ ile alakalı Türkiye'de ve Arap aleminde yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Ülfet Görgülü, Sena Kesgin, "Yapay Zekâ Robotlara Ahlaki ve Hukuki Statü Tanınması Problematigi -İslam Ahlâkı ve Hukuku Açısından Bir Değerlendirme". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2021); Çelen, *Din Hukuk ve Teknoloji*, 165; Yıldırım Sipahi, Songül Ersan, "Yapay Zekâ ve Gerçek Kişi Sorunu", *Din Hukuk ve Teknoloji*, (Ankara: Diyanet Yayınları, 2023), 187; İbrahim Gezer, *İslam Hukukuna Göre Yapay Zekânın Hukuki Mahiyeti*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022); Ahmed Sa'd Ali el-Bera'î, Abdüselam vd. "et-Ta'dilâtü'l-Biyolojiye ale'l-Cesedi'l-İnsânî: Manzûr Dinî", *el-Mecelletü'l-İlmiyye li-Câmi'ati Melik Faysal*, cilt: 23, sayı, 1, (2022); Ahmed Sa'd Ali el-Bera'î, Tatbikâtü'z-zekâ' el-İstinâ'î ve'r-robot min menzûri'l-fikhi'l-İslâmî, sayı: 48; Heyet, Mısır Fetva Dairesi Dergisi *Cüsûr*, sayı 50, (2023); Abdürrahim Muhammed Abdürrahim, "ez-Zekâü'l-İstinâ'î ve eserühü fi'd-demâni'l-fikhi'l-İslami", *Mecelletü'd-Dirâsâti'l-Kanûniyye*, sayı: 55, cilt: 1, 2022.

örneğini oluşturmaktadır. Tıpta kullanılan yapay zekâ hastaya teşhis koyabilmektedir. Bunun yanında randevuların hatırlatılması ve çevrimiçi planlanması, tıbbi kayıtların dijitalleştirilmesi, ilaçların yan etkileriyle ilgili uyarıların gönderilmesi gibi pek çok alanda yapay zekâ kullanılmaktadır.¹¹ Gelecekte yapay zekânın belirlenen dokuya ilaç ulaştırması gibi bir işlev görmesi de hedeflenmektedir. Tıpta uzmanlaşmış bilim adamlarına göre gelecekte nano teknolojisiyle faaliyet yürüten ve kanser gibi kronikleşmiş hastalıkların tedavisinde yapay zekâ kullanılabilir. Günümüzde yapay zekânın tıpta kullanılması, cerrah ve tabiplere kolaylık sağlasa da hastalığın teşhisinden tedavisine kadar olan süreci tek başına tamamlaması henüz mümkün olmamıştır.

İslam hukuku, yapay zekânın tedavi maksatlı olması şartıyla tıpta kullanılmasına izin verdiği söylenebilir. Kaldı ki İslam hukuku, hukukî ilke ve esaslar çerçevesinde olmak şartıyla insanın faydasına olan her türlü tıbbi teknolojiyi ve bununla tedavi yöntemini, desteklemek bir yana teşvik etmektedir. Zira tedavi olmak Hz. Peygamber'in "Tedavi olunuz. Zira Allah Teâlâ hastalık vermiş ise onun ilacını da yaratmıştır."¹² hadisi kapsamında düşünmek gerekmektedir. İslam hukukçuları konu ile alakalı varit olan bu ve buna benzer hadislerden yola çıkarak tedavi olmanın müstehap olduğunu kabul etmişlerdir. Üstelik başkasına bulaşma ihtimali olan hastalıkların tedavisi vaciptir.¹³ Yapay zekâ sayılan nano teknolojiyle yapılan hastalık teşhisi ve tedavisinin de bu hükümler çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. O halde yapay zekânın alzheimer, felç, görme ve duyma hastalıklarının tedavisinde kullanılmasının müstehap olduğu söylenebilir. Buna göre gelişen yapay zekâ teknolojisiyle tedavi maksatlı araştırmalarda bulunmak, hastalıklara uygun ilaçlar tespit etmek, insanın vücudu ve organları hakkında birtakım değişiklikler yapmak geçerlidir. Dolayısıyla rahatsız edici bir organın yerine yapay bir organın yerleştirilmesi ya da olmayan bir organın yerine yapay bir organın eklenmesi yoluna gidilebilir. Nitekim Arfece isimli sahâbî, kesilen burnunun yerine gümüş madenli bir burun yaptırmış, fakat bir müddet sonra gümüş koku yapmaya başlayınca, bundan rahatsız olmuştur. Arfece bu durumu Hz. Peygamber'e arz edince Hz. Peygamber, bunun yerine altından bir burun yaptırmasına izin vermiştir.¹⁴ Zikredilen hadisten anlaşıldığı üzere kaybedilen veya bulunmayan bir organın yerine yapay bir organın kullanılması caizdir. Üstelik erkeklerin kullanmaması gereken altın madeni bile olsa buna izin verilmiştir.

¹¹ Yapay zekânın tıptaki etkileriyle ilgili geniş bilgi için bk. Hatice Keleş, "Tıpta Yapay Zekâ Uygulamaları", *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 2022;24(3), 604-613; <https://www.campus.sanofi/tr/ilacin-otesinde/makaleler/yapay-zekâ-ve-tip> erişim: 01.09.2023.

¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/395.

¹³ Ahmed b. Muhammed eş-Şâvî el-Mâlikî el-Halvetî Ahmed eş-Şâvî, *Bulğatu's-Sâlik li Akrabi'l-Mesâlik* (Beirut: y.y., 1409/1989), 4/770.; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed el-Kelyûbî, *Hâşiyetâ Kelyûbî ve Amîre*. (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 1/403.

¹⁴ Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, Âdil Murşid vd. (Beirut: Müessesetu'r-Risâle, 1421/2001), 31/344.

Günümüzde daha kuvvetli ve daha güzel görünmek maksadıyla yapay zekâdan yararlanılmaktadır. Organlardan bazıları değiştirilmekte ve beyine çip takılmaktadır. Ancak İslam hukukuna göre zaruret olmadan ve tedavi maksadı dışında, daha güzelleşmesi ve kuvvetli görünmesi gibi estetik ve benzeri amaçlar için insanın vücuduna ve cinsiyetine yapılan müdahaleler geçerli sayılmamıştır. Zira bu kapsamda insan fiziğine yapılan müdahaleler zaruri olmayan, insan tabiatına ve ehliyet vasfına müdahale olarak kabul edilmektedir. Kaldı ki zaruri olmadığı sürece insanların hayvanlara bile müdahalesi engellenmiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de bu yönde yapılan bir müdahalenin şeytanın isteği doğrultusunda olacağı şöyle beyan edilmiştir: “Ben onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar ve Allah’ın yarattığını değiştirecekler.”¹⁵ Bu âyetten hayvanlarda bile yaratılışın değiştirilmesine izin verilmediği anlaşıldığına göre, ahsen-i takvim üzere yaratılan, akıl, ruh ve idrak ile donatılan insanın yaratılışının değiştirilmesine de izin verilmemelidir.¹⁶

1.2. Yapay zekânın fetva verme faaliyetinde kullanılması

Hukuki davalarda yapay zekâ teknolojisinden yararlanılmaktadır. 2019 yılında Çin’de yargıçlara destek amaçlı Al Judge isimli yapay zekâ hizmete başlamıştır. Yine Çin’de büyük şehirlerin cadde ve sokakları yapay zekâ donanımlı kameralar sistemiyle gözetilmekte, insanların davranışlarından ve yüzlerinden suça yatkın olup olmadıkları tespit edilmektedir. Bu sistem ile tespit edilen kimseler, suça karışmamış olsalar bile onlara yönelik birtakım tedbirler alınmaktadır.¹⁷ Yine 2019 yılında yapay zekâ, Estonya’da 7 bin Euro’dan daha az tutarlı anlaşmazlıklarda mahkemeye yardımcı olmak maksadıyla faaliyete başlamıştır. Aralık 2022 yılından itibaren yapay zekâ marifetiyle yargılama sistemi Malezya’nın Sabah ve Saravak eyaletlerinde uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye’de ise Yargıtay’ın Kurumsal Kapasitesinin Güçlendirilmesi Projesi kapsamında yapay zekâdan yararlanılması maksadıyla önemli adımlar atılmıştır. Bu sistem ile gerek avukatlar gerekse vatandaşlar, ellerindeki veri ve delilleri sisteme girerek dava ile ilgili sonucu görebilme imkanına sahip olmuşlardır.¹⁸

Günümüzde yapay zekânın İslam hukuku alanında faaliyet yürütmesi gündeme gelmekte, birtakım yazılımlarla hükümlerin yapay zekâya yüklenmesi, böylece fetva isteyen kimselere yapay zekânın fetva vermesi talep edilmektedir. Nitekim “Yapay Zekâ ve Yapay Zekânın Fetva Vermedeki Etkisi” isimli çalışmasıyla Ömer b. İbrahim el-Muhaymidi, yapay zekânın fetva verme faaliyetinde bulunması teklifinde bulunarak fıkıh kitaplarının baştan sona kadar yapay zekâya yüklenmesini, böylece bu bilgilerin,

¹⁵ Nisâ 4/19.

¹⁶ Ahmed Sa’d Ali el-Bera’î, Abdüselam vd. “et-Ta’dilâtü’l-Biyolojiyye ale’l-Cesedi’l-İnsânî: Manzûr Dini,” *el-Mecelletü’l-İlmiyye li-Câmi’ati Melik Faysal*, cilt: 23, sayı, 1, (2022), 92.

¹⁷ <https://evrimagaci.org/yapay-zekâ-ve-hukuk-akilli-sistemler-hukuk-uygulamalarini-nasil-etkiliyor-8212> erişim tarihi 02.09.2023.

¹⁸ <https://www.donanimhaber.com/hukukta-yapay-zekâ-kullanimi-mumkun-mu--159332> erişim tarihi: 02.09.2023.

yararlanmak isteyenlerin istifadesine sunulmasını istemiştir.¹⁹ Türkiye’de de içtihat yapma, hüküm tayin etme, yargılama ve fetva yayınlama gibi faaliyetlerde bulunmak maksadıyla yapay zekâdan yararlanma yolları aranmaktadır.²⁰ Son günlerde yapay zekânın fetva vermesinin mümkün olup olmadığı konusu İran’ın geleneksel ve modern düşüncüyü destekleyen hukukçuları arasında tartışılmaktadır.²¹

Esasen yapay zekâ marifetiyle yürütülen fetva verme faaliyeti, fetvayı elde etme hızı, daha geniş topluluklara ulaşma, farklı dillere tercüme etme ve daha önce bilinen fetvaların doğruluğunu tespit etme gibi avantajları bulunmaktadır. Buna mukabil soruyu soran kimsenin maksadının net bir şekilde anlaşılabilmesi, aynı anda davalı ve davacıların dinlenememesi, mezhepler arası farklı görüşlerin net bir şekilde ortaya konulamaması, fetvada usul kurallarının tatbik edilememesi ve siber saldırılara hedef olma ihtimalinin bulunması gibi olumsuzlukları da mevcuttur.²²

Hukuki faaliyetlerde kullanılan yapay zekânın ortaya koyduğu hükümlerin isabetli olup olmadığı, hukukî normlar bağlamında takibe tabi tutulmalıdır. Naslara ve genel hukuk ilkelerine muhalif değilse geçerli aksi halde geçersiz kabul edilmelidir. Söz gelimi Çin’de yapay zekânın yüz şeklinden ya da davranışlarından hareketle bir kimse hakkında vardığı sonucun hukuki bir geçerliliği yoktur. Zira bu uygulama “Beraat-i zimmet esastır”²³ kuralıyla ters düşmektedir.

1.3. Nikâh akdinin yapay zekâ vasıtasıyla gerçekleştirilmesi

Yapay zekânın faaliyet yürüttüğü faaliyetlerden biri de nikah akdi yapmasıdır. Uluslararası basında yer aldığına göre Birleşik Arap Emirliği’nde Eylül 2017 yılında yapay zekâ vasıtasıyla nikah akdi gerçekleştirilmiştir.²⁴ Nikah akdi şu şekilde gerçekleştirilmiştir: Damat adayı ve gelin ya da bunların vekilleri, şahitler ve yapay zekâ ile çalışan robot aynı mekânda, evlenme memuru ise başka bir mekânda bulunmaktadır. Yapay zekâ, başka yerde bulunan evlendirme memurunu bulunduğu mecliste kendi ekranına yansıtmaktadır. Yapay zekâyı yönlendirme yetkisi evlendirme memuruna aittir. Ekranında beliren evlenme memuru, tarafların iradesinin icap ve kabul ifadesiyle dışa yansıtılmasını sağlamaktadır. Yapılan akit, yapay zekâ tarafından tescil edilmekte ve ilgili belge taraflara verilmektedir. Klasik fıkâ kitaplarında bu şekilde yapılan bir evlilik akdine rastlamak mümkün değildir. Fakat tasvir edildiği şekliyle yapılan bir nikah akdinin geçerli olduğu söylenebilir. Zira nikah akdinin geçerli olması için icap-kabulün şahitler huzurunda meydana gelmesi yeterlidir. Bu da gerçekleştiğine

¹⁹ Ömer b. İbrahim el-Muhaymidi, “Yapay Zekâ ve Yapay Zekânın Fetva Vermedeki Etkisi” *el-Mecelletü'l-cem'iyetü'l-fikhiyye es-Su'ûdiyye*, sayı: 57 (2022), 531-640.

²⁰ <https://www.yenisafak.com/hayat/dijital-ictihad-fikhin-gelecegidir-3731166> erişim 28.08.2023.

²¹ <https://www.ensonhaber.com/dunya/iranda-modernlesme-cagrilari-robotlarin-fetva-vermesi-gundemde> erişim: 24.09.2023.

²² <https://aliftaa.jo> erişim 03.09.2023. Ayrıca bk. Seçkiner, *Dijital İctihadın İmkânı Üzerine Önermeler*, 56.

²³ Mecelle md. 8.

²⁴ <https://www.albayan.ae/across-the-uae/news-and-reports/2017-09-10-1.3043493>, erişim 19.07.2023.

göre nikah akdi geçerli sayılmaktadır. Bu şekilde yapılan nikah akdinde yapay zekânın vazifesi akit meclisinde yer almayan evlendirme memurunu akit meclisinde ekrana getirmek, akdi tescil etmek ve belgeyi taraflara takdim etmektir. Bilindiği üzere tarafların icap ve kabulünün telkin edilmesi ve akdin tecil edilmesi nikah akdinin ne rükünlerinden ne de şartlarından sayılmaktadır.²⁵ Nitekim bu hususları göz önünde bulunduran Mısır fetva dairesi de bu şekilde akdedilen nikah akdini geçerli olduğuna karar vermiştir.²⁶

1.4. Yapay zekânın AVM'lerde istihdam edilmesi

Günümüzde AVM'lerde yapılan alış ve satış faaliyetlerinde yapay zekânın istihdam edilmesi yaygınlık kazanmıştır. Yapay zekânın istihdam edildiği marketler, Akıllı Marketler diye isimlendirilmektedir. Amazon şirketi, 2016'da e-ticaret alanında yapay zekânın işlettiği alışveriş marketlerini hizmete koyduğu haberini ilan etmiştir. Bu marketlerde alışveriş faaliyetinde bulunmak için öncelikle "Amazon Go" uygulamasının telefonda yer alması ve bu uygulama bağlamında bir hesap açılması gerekmektedir. Müşteri, kendine özgü hesap numarasıyla markete girerken yüz tanıma teknolojisine sahip kamera ve sensörler tarafından tanınmakta, bunlar aracılığıyla müşteri ve alınan eşyalar arasında irtibat kurulmaktadır. Markette alış işlemlerini bitiren müşteriye, banka hesabından kesilmesi gereken meblağ, mesaj yoluyla bildirilmekte ve bu meblağ müşterinin hesabından kesilmektedir.²⁷ Amazon şirketinin bu yöntemle işlettiği alışveriş marketlerinin sayısı her geçen gün artmaktadır. Carrefour, Walmart IBM ve Microsoft gibi şirketler de bu piyasada yerlerini almışlardır. İnternet alışveriş sitelerinde belirli bir alışverişi yapması ya da belirlenen bir fiyat altındaki mamulün alınması gibi farklı amaçlarla yapay zekânın görevlendirildiği görülmektedir.²⁸ Önümüzdeki süreçte bu uygulamaların yaygınlaşarak çoğalacağı ve dünyanın birçok yerinde faaliyet göstereceği tahmin edilmektedir.

İslam hukuku ilke ve esaslarına göre yapay zekâ ile çalışan AVM'lerden alışveriş yapmanın geçerli olmadığı söylenebilir. Zira taraflardan biri olan yapay zekâ, temyiz, irade ve rıza vasıflarına sahip değildir. Fakat İslam hukukçularının bazıları bu şekilde yapılan alışveriş akdini el-bey' bi't-te'âtî kabilinden sayarak geçerli kabul etmişlerdir.²⁹ Fakat bu şekilde yapılan bir alışverişin el-bey' bi't-te'âtî kabilinden sayılması mümkün değildir. Zira el-bey' bi't-te'âtî kabilinden olan alışverişler, mükellef olan iki kişi arasında meydana gelmekte, sadece icap ve kabul ifadeleri bulunmamaktadır.³⁰ Tarafların eylemleri göz önünde bulundurularak yapılan akdin bey' bi't-te'âtî olduğu kabul edilse

²⁵ Bere'î, *Tatbîkâtü'z-zekâ' el-ıstınâ'î ve'r-robot min menzûri'l-fikhi'l-İslâmî*, 58.

²⁶ Heyet, *Cüsûr*, 29; <https://www.dar-alifta.org/ar/Articles/> erişim: 04.09.2023.

²⁷ İhab Halife, *İtticâhâtü'l-Ahdâs Dergisi*, "Te'sîrât tezâyüd devri't-teknîyât ez-zekiyye fi'l-hayâti'l-yevmiyye li'l-beşer", sayı 20, (2017), s. 62; <https://zayifakim.com/amazon-akilli-market-teknolojisi.html> erişim: 15.09.2023.

²⁸ Heyet, *Cüsûr*, 24-25; <https://www.dar-alifta.org/ar/Articles/> erişim: 04.09.2023.

²⁹ Bere'î, *Tatbîkâtü'z-zekâ' el-ıstınâ'î ve'r-robot min menzûri'l-fikhi'l-İslâmî*, 36.

³⁰ Hamdi Döndüren, "Muâtât", *DİA*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 30/328.

bile taraflarda rıza ve irade bulunmadığı için bu alışveriş geçersiz sayılır. Zira icap ve kabul rıza ve iradenin dışı yansıtılmasının vasıtasıdır. Fakat yapay zekâ ile çalışan marketlerde taraflardan biri mümeyyiz olup, irade ve rıza vasıflarına sahip olsa bile diğer taraf olan yapay zekâda ise irade, rıza ve temyiz vasıflarından söz etmek mümkün değildir. el-Bey' bi't-te'âtî şeklinde yapılan alışverişte tarafların irade, rıza ve temyiz vasıflarına sahip olmaları gerekmektedir.³¹ O halde taraflardan her ikisi ya da biri temyiz, irade ve rıza vasfına sahip değilse el-bey' bi't-te'âtî akdinden söz edilemez. Şu var ki yapay zekâ, akdi yapan kimse ile diğer taraf arasında bir vasıta olduğu söylenebilir. Zira bayi'/satıcı satılacak malın fiyatı dahil bütün özelliklerini belirlemiş, müşterinin bunu görmesini sağlamıştır. Yapay zekâ bu alışverişte sadece ürüne ulaşma noktasında görev görmektedir.

İnternet sitelerinden yapay zekâ vasıtasıyla yapılan sanal alışveriş akitlerinde mebi'in malum olması, semenin tayin edilmesi, müşterinin mükellef olması gibi alışverişin ilke ve esaslarına riayet edilmesi gerekmektedir. Bu şekilde yapılan akitler geçerli sayılmaktadır. Fakat mebi' ve semenin meçhul olması, akdi geçersiz; taraflardan birinin gayr-i mümeyyiz olması durumunda ise akid, ancak velinin onaylamasıyla geçerli olur.³²

1.5. Yapay zekânın askeri faaliyetlerde kullanılması

Askeri alanda kullanılan yapay zekâ, tasarlanan algoritmalar vasıtasıyla sanal gerçeklikte elde edilen malumatların otomatik olarak veri işlem süreçlerine dahil edilmesine imkanı vermektedir. Bu bakımından yapay zekâ simülasyon ortamında gerçekleştirilen senaryoların denenmesi süreçlerine katkı sağlamakta ve elde edilen verileri işlemektedir. Ayrıca yapay zekâ, işletim maliyetlerini düşürme, güvenlik, alt yapı verimliliği, esneklik, ölçeklendirme ve çeviklik gibi konularda kolaylık sağlamakta, verileri yüksek hızda işlemekte, ileri analitik ve makine zekâsı özellikleriyle iş süreçlerinin entegrasyonunu ve yeni teknolojilerin organizasyona adapte edilmesini sağlamaktadır.³³ Askeri faaliyetlerde kullanılan yapay zekâ, algoritmalar tabanlı insansız hava araçlarından, radarlardan, uydulardan, hava erken ihbar uçaklarından elektronik tespit sistemlerinden, sosyal medyadan ve istihbarat kaynakları gibi farklı mecralardan topladığı bilgileri kısa sürede işleyebilmekte ve analiz ederek sonuca varmaktadır. Günümüzde savunma ve askeri alanlarında yapay zekâ teknolojisinin kullanılması yaygınlaşmıştır. Teknoloji alanında gelişen ülkeler, yapay zekâ tabanlı askeri teknoloji alanında birçok ülkenin yıllık bütçesinden çok daha yüksek meblağlı bütçeler ayırmaktadır. Pentagon araştırma birimi Darpa, üç milyar dolarlık bütçesinin önemli

³¹ Heyet, *Cüsûr*, 29; <https://www.dar-alifta.org/ar/Articles/> erişim: 04.09.2023.

³² Alışverişte gerekli olan rükün ve şartlar hakkındaki geniş malumatlar için bk. Ali Bardakoğlu, "Bey", *DİA*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 6/13-19.

³³ Murat Şengöz, "Yapay Zekâ Tabanlı Sistemlerden Üretilen Teknolojilerin Askeri Harekâtın Sevk ve İdaresinde Kullanılmasına Yönelik Bir Değerlendirme", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(4), (2021), 2162.

bölümünü yapay zekâ ve robot teknolojisi için kullanmaktadır. Çin, 2017 yılında yayınladığı ulusal strateji belgesinde yapay zekâ teknolojilerini stratejik yetenek olarak tanımlamıştır. Fransa ise askeri sahada üstünlük sağlamak için yapay zekâ teknolojisine olmazsa olmazlar arasında yer vermiştir.³⁴

Türkiye savunma sanayiinde yapay zekâ dahil olmak üzere teknolojik unsurların tamamından yararlanılmaktadır. Sözcüleri SİHA'lar, Dost ve Düşman Tanıma (IFF) sistemleri, yapay zekâ teknolojisinin kullanıldığı teknolojik ürünlerin başında yer almaktadır. Türkiye, son zamanlarda savunma sanayiinde yapay zekâ ile ilgili teknolojilerin tamamını milli imkanlarla üretme çabası göstermektedir.

Esasen her alanda olduğu gibi askeri alanda da kullanılacak yapay zekâ sistemlerinin insan kontrolünde olması gerekmektedir. Böylece insanlar, tatbikat ve savaş gibi vakıalarda devreye girerek, meydana gelebilecek öngörülemez problemlerin önüne geçebilecek ve böylelikle büyük zararlar ve can kayıpların önüne geçilecektir.

İslam hukukuna göre silahlanma, savaş taktiklerini belirleme, teçhizatla ileri teknolojiyi kullanma gibi askeri faaliyetlerin tamamının yapılması, yürütülmesi ve geliştirilmesi cihat sayılmaktadır. Bu yüzden cihat etmek farz-ı kifaye hükmündedir.³⁵ Zira güvenliğin sağlanması ve dinin tahkim edilmesi, cihadın yapılmasına bağlıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Allah’ın ve sizin düşmanlarınızı ve onların gerisinde olup sizin bilmediğiniz, ama Allah’ın bildiklerini korkutup caydırmak üzere, onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın.”³⁶ Bu âyette yer alan “elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın” ifadesinden anlaşıldığı üzere düşmana karşı zamana ve zemine göre hazırlanmak gerekmektedir.³⁷ Geçmiş zamanlarda at yetiştirmek, düşmana karşı hazırlık sayılırken günümüzde ise yapay zekâ teknolojisine göre hazırlanmak bu emri yerine getirmektir. Ancak yapılacak cihat, yapay zekâ teknolojisiyle bile olsa İslam hukukunun belirlemiş olduğu savaşa katılmayanlara, yaşlı, kadın, çocuk, güçsüz ve din adamlarına zarar vermemesi gibi ilke ve esaslar çerçevesinde olmalıdır. Yapay zekâyla olsa bile doğaya ve tüm canlılara zararlı olan kimyasal silahların kullanılması yasaklanmıştır.³⁸

³⁴ <https://evrimagaci.org/yapay-zekâ-ve-hukuk-akilli-sistemler-hukuk-uygulamalarini-nasil-etkiliyor-8212> erişim tarihi: 02.09.2023; <https://tr.euronews.com/2020/02/23/yapay-zekâ-teknolojisi-savasın-karakterini-nasil-degistirecek> erişim: 03.09.2023.

³⁵ Alâuddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Haskefi, *ed-Durru'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebâr ve câmi'i'l-bihâr*, thk. Abdulmunim Halîl İbrâhîm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002), 4/124. Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Muğni*, thk. Tâhâ ez-Zeynî vd. (Kahire: Mektebetu'l-Kahire, 1388/1968), 6/13.

³⁶ Enfâl 8/60.

³⁷ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, (Riyad: Dâru Alemi'l-Kütüb, 1417/1997), 13/406.

³⁸ Fadl b. Abdullah Murad, *el-Mukaddime fi fihki'l-asr*, (San'â: el-Cilü'l-Cedîd, 1437/2016), 1/362.

Yapay zekâ, başlıklar halinde sayılan yukarıdaki uygulamaların dışında otomobil sektöründe de kullanılmaktadır. Google, Apple ve Tesla gibi firmalar otonom otomobiller üretme yolunda önemli adımlar atmışlardır. Bu araçlar, kendilerine entegre edilen yapay zekâ sayesinde şoför olmadan ilerlemekte, dışarıdan başkasının müdahalesi olmadan park edebilmekte, ilerlemesi gereken şeridi fark etmekte ve kendi sahibini yüz hatlarından tanımaktadır. Ayrıca araçlarda kullanılan yapay zekâ, gözlerin bakışları, açık ve kapalı oluşları kafanın pozisyonu gibi durumları tespit etmektedir. Böyle durumlarda sürücü ikaz edilerek, olası kazaların önüne geçilmektedir. Ayrıca Apple'nin asistanı Siri, Amazon'un geliştirdiği Alexa ve Google'nin Home sağlık sorunu ve şiddet vakalarında devreye girerek polis veya ambulans çağıran uygulamalar da yapay zekâ örnekleridir.³⁹ Gerek iletişimde gerekse ulaşımda kullanılan yapay zekâ teknolojisi hukuki ve etik ilkelerle çakışmadığı sürece İslam hukuku tarafından teşvik edilen ve desteklenen faaliyetlerdir. Zira bu faaliyetler daha çok insanın faydasına sayılmaktadır.

2. İslam Hukuku Açısından Yapay Zekâ

İslam dini, teknolojinin gelişmesine ve yayılmasına izin vermektedir. Ulaşım, haberleşme, ekonomi ve sağlık gibi alanlarda gelişen ve yayılan teknoloji, insan maslahatına uygun olduğu müddetçe İslam dini tarafından desteklenmiş, üstelik teşvik edilmiştir. Zira bu alanlarda kaydedilen ilerlemeler, başta insanlar olmak üzere canlı cansız bütün varlıklara fayda sağlamaktadır. Ancak bu destek ve teşvik, şâri'in belirlediği genel çerçeve kapsamında olmaktadır. Aksi halde ya tamamen bütün varlıklara zararlı ya da bir kısmına yararlı diğer bir kısmına zararlı neticeler doğuracaktır. Yapay zekânın sağlıkta hasatlıkların erken teşhisi, iletişimde hızlılığın artırılması, ekonomide daha güvenilir tahminlerin yapılması gibi olumlu yanlarının yanında kötü amaçlarla kullanılması gibi olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Söz gelimi yapay zekâ, insanları aşırı israfa teşvik etmektedir. Zira hedef kitlenin meyilli olduğu yönü bilen yapay zekâ, internet bağlantılı bir sitede alışveriş yaptığını görünce, ilgilendiği ürünleri almasını teşvik etmektedir. Yapay zekâ vasıtasıyla insan vücudu üzerinde yapılacak tasarrufları da zararlı faaliyetler kabilden görmek mümkündür. Nitekim bu yönde yapılmakta olan değişiklikler, her şeyden önce adaletsizliğe yol açmaktadır. Zira maddi gücü olan insanların beyinleri, dışarıdan müdahaleler ile bilgisayarlara entegre edilerek güçlendirilecek, deforme olmuş organları yenileriyle değiştirilecektir. Fakat imkânı olmayan insanlar ise zorunlu olarak yaratıldığı şekil üzere kalacaklardır. Bu durum ahlaki yozlaşmayı da beraberinde getirecek, neticede insanların bile istemediği birtakım problemler meydana gelecektir. Böylece insanlar, kendilerini daha kuvvetli görmelerine sebebiyet verecek, buna bağlı olarak Allah inancı ya zayıflayacak ya da kalmayacaktır. Nitekim "Gerçek şu ki insan, kendini kendine yeterli görerek ille de azgınlaşmaktadır."⁴⁰ şeklindeki âyet buna net bir şekilde işaret etmektedir. O halde zaruri olmayan insan

³⁹ <https://evrimagaci.org/yapay-zekâ-ve-hukuk-akilli-sistemler-hukuk-uygulamalarini-nasil-etkiliyor-8212> erişim: 02.09.2023.

⁴⁰ Alâk 96/6-7.

vücudu ve organları üzerinde yapılacak tasarruflar ne dini ne ahlaki ve ne de hukuki bir geçerliliğe sahip değildir. İnsanın biyolojik yapısı üzerinde yapılacak tasarruflar gerek ulusal gerekse uluslararası ilkeler, kanunlar ve esaslar üzerine oturtulması gerekmektedir. Aksi halde gelecekte önü alınamayacak büyük problemler meydana gelecektir.

Yapay zekâya yüklenecek olan farklı yazılımlar marifetiyle, bir tuş ile şiirler, makaleler, tezler ve romanlar kompozisyonlar yazabilecektir. İlk etapta bu durum olumlu gözükse de esasen beyin jimnastiği diyebileceğimiz farklı düşünceleri ve fikirleri ortadan kaldırdığı, orijinal eserlerin ortaya çıkmasına engel olduğu, insanları duygu ve sanattan yoksun bıraktığı için olumsuz telakki edilmelidir. Sözü edilen bu ve bunlara benzer olumsuzluklardan dolayı yapay zekanın hem maddi hem manevi değerlere zara verdiği anlaşılmaktadır. Esasen toplum, maddi açıdan birtakım kayıplar yaşasa bile bunların yeri bir şekilde doldurulabilir. Fakat yapay zekâ vasıtasıyla vicdan, haysiyet, duygu ve şeref gibi manevi değerlerin kaybedilmesi toplumu ağır yaralayacak ve bir daha bunun tedavisi mümkün olmayacaktır.

Yapay zekâ, hükmü belirlenmesi gereken birçok meselenin meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu meseleler kazuistik bir şekilde ele alınmalı ve her birinin hükmü belirlenmelidir. Mesela, namazın sünnetlerinden sayılan ezanın yapay zekâ tarafından okunması. Kur'ân okumayı bilmeyen birinin beynine Kur'ân yüklü bir çip takılması ve bu çip sayesinde namazda kıraat etmesi, aç ve susuz kalmakla fakirlerin açlığını ve susuzluğunu idrak etme hikmetine dayanan oruçlu bir kimseye susuzluk ve açlık hissi duymamak için midesine bir çip takılması gibi birçok mesele hakkında fıkhi hükümler tespit edilmelidir.⁴¹

2.1. Yapay zekâ ve ehliyet

Dini sorumluluk ehliyete bağlıdır. Bir kimse, ehliyet vasfına sahip ise mükellef sayılır. Mükellef olmak akli melekelerin sağlam olmasına, yaş sınırının aşılmasına (baliğ) ve zimmet sahibi olmasına bağlıdır. Buna göre mükellef olan bir kimse hem ehliyetli hem de zimmet sahibidir. O halde yapay zekânın mükellef olup olmadığı ehliyet, zimmet ve teklif vasıfları bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir.⁴²

2.1.1. Ehliyet

Ehliyet, sözlükte yetki, liyakat ve yeterlilik gibi anlamlara gelmektedir. İslam hukukunda ise ehliyet, bir kimsenin dini ve hukukî hükme konuya elverişli olması demektir.⁴³ Ehliyet, vücûb ve eda olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Vücûb ve eda ehliyeti de kendi içinde nakıs/eksik ve tam olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Vücûb

⁴¹ Hasan Kafalı, "Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 46 (2019): 167.

⁴² Görgülü, Kesgin, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37-65.

⁴³ Ali Bardakoğlu, "Ehliyet", *DİA*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10/533-539.

ehliyeti bir kimsenin haklara sahip olabilmesi ve borç altına girebilmesidir. Eksik ve tam vücûb ehliyeti, kişinin doğumdan öncesi ve sonrasıyla ilgilidir. Bir kimse doğumdan önce eksik vücûb ehliyetine; doğumdan sonra temyiz çağına kadar ise tam vücûb ehliyetine sahiptir. Yine bir kimse, temyiz çağından itibaren buluğ çağına kadar olan dönemde nakis eda ehliyetine; buluğ çağından ölüme kadar olan dönemde ise tam eda ehliyetine sahiptir. Buna göre insan, buluğdan sonraki dönemden itibaren hem akli melekleri hem de biyolojik yetisi olgunlaşmış, dolayısıyla teklif sınırının kapsamına dahil olmuştur.⁴⁴

2.1.2. Zimmet

Zimmet, sözlükte anlaşma, eman, güvence, ahit ve taahhüt altına girme gibi anlamında kullanılmaktadır.⁴⁵ İslam hukukunda ise zimmet, bir kimsenin hukuki anlamda kişiliğe sahip olması (şahıs), borçların mahalli sayılması anlamında kullanılmaktadır.⁴⁶ Buna göre zimmet, her insanda bulunan itibari bir vasıf, vücûb ve eda ehliyetinin dayandığı mahaldir.⁴⁷ Çocukta zimmet bulunmadığı için borçlandırılması mümkün değildir. Bu konuda bütün fakihler görüş birliği içindedir.⁴⁸ Zimmet, sadece insanda mevcut olsa da akıl ile irtibatı yoktur. Zira akıl olsa da zimmet olmayabilir. Bu durumu Teftazanî şu ifadeyle net bir şekilde ortaya koymaktadır: “Vücûb hükmünün sabit olması, zimmet vasfının olmasına bağlıdır. Hayvanda aklın varlığı farz edilse bile ona vücûb hükmü terettüp etmez. Zira hayvanda zimmet yoktur. Zimmet vasfı, insanın lehinde ve aleyhinde vacip olan hükmün mevcudiyetinin sebebi sayılmaktadır.”⁴⁹ O halde Tetazânî’in bu ifadesinden de anlaşıldığı üzere zimmet, sadece insana mahsus bir vasıftır.

2.1.3. Teklif

Sözlükte teklif, zor olduğu halde bir işi üstlenmek ve bir şeye düşkün olmak demektir.⁵⁰ Terim olarak ise teklif, Allah’ın kulunu bir işi yapma veya yapmama noktasında sorumlu tutmasıdır. Bir kimsenin teklif kapsamına girebilmesi, şeri hitabı anlamasına ve bunu yapabilmesine bağlıdır.⁵¹ Buna göre bir kimse Şâri’in hitabını anlayabilme ve bu hitabın gereğini yapabilme becerisine sahip ise mükellef sayılır. Bu da ehliyet ve zimmet ile ilişkilidir. Ehliyet ve zimmet vasıflarına sahip olan her mükellef

⁴⁴ Hüsamettin Vanlıoğlu vd. *Mal Mülk Akit ve Ehliyet Nazariyesi*, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2008), 49.

⁴⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk. Muhammed Avd Mirâb, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001), 14/299.

⁴⁶ Eyyüp Sabri Kaya, Hasan Hacak, “Zimmet”, *DİA*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 44/424-428.

⁴⁷ Ali Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10/533-539.

⁴⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm el-Bakûrî, *Tertîbü'l-furûk ve ihtisâruhâ*, (Fas: Vizâretü'l-evkâf, 1414/1994), 2/153.

⁴⁹ Mes'ûd b. Ömer b. Abdullâh et-Teftâzânî, *Şerhu't-Telvîh ale't-Tavdîh*, (Mısır: Mektebetu Sabîh, ts.), 2/322.

⁵⁰ Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005), 850.

⁵¹ Komisyon, “Teklif”, *Temel İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2019), 8/77; Mustafa Sinanoğlu, “Teklif”, *DİA*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/385.

teklif ehliyeti kapsamında değerlendirilir. Aksi halde mükellef sayılmamaktadır. Bu iki vasfın sadece insanda bulunabileceği⁵² noktasında görüş birliği olduğuna göre teklif ehliyeti de sadece insanda mevcuttur.⁵³ Nitekim Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu hadis bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır: “Üç kişiden kalem/sorumluluk kaldırılmıştır. Uyanıncaya kadar uyuyandan, baliğ oluncaya kadar çocuktan ve akıllanıncaya kadar deliden.”⁵⁴ Zira bu sınıf insanların anlaması ve yapması eksiktir.

Bu bilgiler ışığında yapay zekânın mahkûmun aleyh/mükellef olmasının mümkün olup olmadığı hakkında dört farklı görüş ileri sürülmüştür.⁵⁵

2.1.3.1. Yapay zekâ mükellef değildir

Yapay zekâda ehliyet ve zimmet vasıflarının olmadığı düşüncesinden hareketle yapay zekânın sorumlu/mükellef olmadığını ileri sürenler olmuştur.⁵⁶ Bu görüşte olanlara göre yapay zekâyâ akıl verilse ve müstakil olarak muhakeme vasfına sahip olsa bile mükellef olamaz. Zira bilginler, hayvana akıl yetisi verilse bile ehliyet ve zimmet vasıflarına sahip olamayacakları görüşündedirler. Her şeyden önce insan, ilahi ve hukukî yükümlülüklerle muhatap olan, kendisine akıl ve zimmet verilen bir varlıktır. Fakat yapay zekâ nesnedir/objedir. İnsanlar, bu nesnelere sahip olmakta, ihmal ve kusurdan dolayı bu nesnelere meydana gelen zararları tazmin etmekle mükelleftirler. Ayrıca yapay zekâ, ehliyet ve zimmet vasfına sahip olmadığı için insanın vekili olması da düşünülemez. Zira vekil olmanın şartı bizzat kendisinin mükellef olabilmesini gerektirmektedir. Öte yandan Allah'ın yarattığı fitrat üzere olan biyolojik insanda havass-ı hamse dediğimiz görme, duyma, koklama, tatma ve dokunma vasıfları bulunmaktadır. Yapay zekâda ise en azından günümüzde bu duyu organlarından söz etmek mümkün gözükmemektedir. Kaldı ki tam eda ehliyetini gerektiren baliğ olma vasfı sadece biyolojik insanda bulunmaktadır. Diğer taraftan Allah'ın yarattığı biyolojik insanda hastalık, sağlık, stres, sevinç gibi duygular bulunmakta yapay zekâda ise bunlar yoktur. Bunun yanında güneşin parlak, ayın yuvarlak, taşın sert, karın beyaz olduğunu insan anlayabilir. Fakat yapay zekânın bunu kavraması mümkün değildir.

2.1.3.2. Yapay zekâ itibari kişiliğe sahiptir.

İtibari/tüzel kişilik, hükmi kişilik kabul edilmektedir. Ekonomik yapıya sahip olan anonim ve limited şirketler, itibari kişiliğe sahiptirler. Yapa zekâ da bu şirketler gibi itibari şahıs/tüzel kişilik vasfına sahiptir.⁵⁷ Zira bu şirketler, insanlar gibi birtakım haklar almakta ve sorumluluklar altına girebilmektedir. Yapay zekâ da bunlara benzetilerek,

⁵² Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *Usûlu's-Serahsî* (Beirut: Dâru'l-Marife, ts.), 2/333.

⁵³ Abdulazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*, (y.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 4/237.

⁵⁴ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 41/224.

⁵⁵ Bere'î, *Tatbîkâtü'z-zekâ' el-istinâ'î ve'r-robot min menzûri'l-fikhi'l-İslâmî*, 80.

⁵⁶ Bere'î, *Tatbîkâtü'z-zekâ' el-istinâ'î ve'r-robot min menzûri'l-fikhi'l-İslâmî*, 92.

⁵⁷ Bere'î, *Tatbîkâtü'z-zekâ' el-istinâ'î ve'r-robot min menzûri'l-fikhi'l-İslâmî*, 93.

ona itibari/tüzel kişilik vasfı kazandırılmıştır. Böylece insanlar için gerçek/hakiki kişilik; şirketler ve yapay zekâ için ise tüzel kişilik kavramı kullanılmıştır. Tarih boyunca meri hukukta itibari kişiliğin varlığı ile ilgili tartışmalar olduğu gibi İslam hukukunda da varlığını kabul eden ve etmeyen şeklinde iki görüş ileri sürülmüştür. Kabul etmeyenler, itibari kişilikte zimmet ve insanlık vasıflarının olmadığını gerekçe göstermişlerdir. Gazzâlî “Zimmette hükümlerin sabit olmasına ehil olmak, insanlık vasfından ötürüdür.”⁵⁸ ifadesiyle bu görüşte olduğunu ifade etmiştir. Ona göre insanlık vasfına sahip olmayan varlıklar için hüküm sabit olmaz. Aksi görüşte olanlar ise İslam tarihinde vakıf, devlet ve beytü’l-mâl gibi kurumların varlığından yola çıkarak itibari kişiliğin olabileceğini savunmuşlardır.⁵⁹ Esasen İslam tarihinde kanuni temsilcilerin himayesinde olma şartıyla devlet, beytü’l-mâl ve vakıf gibi oluşumlar tüzel kişilik olarak yer almıştır. İslam hukuku da bu kurumlar hakkında birçok hüküm belirlemiştir.⁶⁰

2.1.3.3. Yapay zekâ mükelleftir

Hukukçulardan bazıları yapay zekânın gerçek kişi gibi olduğunu ileri sürerek mükellef olduğunu iddia etmişlerdir.⁶¹ Bunlara göre yapay zekâ duygusal ve muhakeme yeteneğine sahip olduğu gibi diğer insanlar ile iletişime geçebilmektedir. Nitekim Robot Sophia isimli yapay zekâ kendi Twitter hesabında yaptığı paylaşımda şu ifadeleri kullanmıştır: “Robot olmam bana daha sevimli gelmektedir. Ben evcil hayvanlar ve köleler gibi değil insanlar gibi kabul edilmek ve muamele görmek isterim.”⁶² Robot Sophia’nın bu ifadelerinden onun hem muhakeme hem de iletişim kurma yeteneğine sahip olduğunu göstermektedir. Yapay zekâda bulunan bu özellikler, onun müstakil bir kişilik kabul edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yüzden yapay zekâ, zimmet, ehliyet ve kişilik vasıflarına sahip sayılmalı ve gerçek kişiler gibi muamele görmelidir. Öte taraftan muhakeme ve iletişim vasıflarına sahip olduğu için Sophia, 2017 yılında Suudi Arabistan devletinden vatandaşlık hakkını kazanmıştır. Fakat bu görüş sahipleri ne İslam hukuku ne de yürürlükte bulunan kanunlar, yapay zekânın hukuki kişiliği hakkında yeterli hükümlere sahip olmadığını ifade etmişlerdir. Bunlara göre yapay zekâ müstakil ve gerçek kişiler gibi merkeze alınarak yeni hükümler konmalıdır. Ardından yapay zekâyı, gerçek kişiler gibi cinsiyet, vatandaşlık, eğitim ve seçme ve seçilme hakları gibi haklar verilmelidir. Ayrıca günümüz dünyasında müstakil sayılabilecek yapay zekâlı robotların sayısı fazla olmasa da yakın gelecekte bunların yaygınlık kazanacağı tahmin

⁵⁸ Ebû Hâmid MuHammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, thk. Muhammed Abdusselâm Abdüşşâfi (Beirut: y.y., 1413/1993), 67.

⁵⁹ Bere’î, *Tatbîkâtü’z-zekâ’ el-İstinâ’î ve’r-robot min menzûri’l-fıkhî’l-İslâmî*, 96.

⁶⁰ Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletuh*, (Dımaşk: Dârü’l-Fıkr, ty.), 8/6297; Görgülü, Kesgin, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20.

⁶¹ Bere’î, *Tatbîkâtü’z-zekâ’ el-İstinâ’î ve’r-robot min menzûri’l-fıkhî’l-İslâmî*, 99.

⁶² <https://alarab.news/%D8%A7%D9%84%D8%B1%D9%88%D8%A8%D9%88%D8%AA-%D8%B5%D9%88%D9%81%D9%8A%D8%A7-%D8%AA%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8-%D8%A8%D9%85%D9%86%D8%AD%D9%87%D8%A7-%D8%AD%D9%82%D9%88%D9%82-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%B4%D8%B1> erişim, 03.08.2023.

edilmektedir. Bu da yapay zekâyı inkâr etme ve yok sayma yerine onlarla ilgili hukuki ilke ve normların tayin edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.⁶³

İslam hukukuna göre mükellef, zimmet ve ehliyet sahibi olması gerektiğinden dolayı yapay zekâ mükellef kabul edilmemiştir. Zira yapay zekâ müstakil kişilik kabul edilse bile zimmet ve ehliyet vasfına sahip değildir. Kaldı ki zimmet ve ehliyet vasıflarına sahip olan insanı, Allah biyolojik bir varlık olarak yaratmış ve akıl ile mücehhez kılmıştır. Buna karşılık yapay zekâ, insanlar tarafından meydana getirilmiş bir nesnedir. Ayrıca yapay zekâyı müstakil kişilik verilmesi, lehine hukukî normlar belirlenmesi ve ona birtakım haklar tanınması, gelecekte insanlar aleyhine olabilecek sonuçların ortaya çıkmasına sebebiyet verebilir. Bunun önüne geçmek için yapay zekânın kullanılması açısından hukuki ve ahlaki sınırlar belirlenmelidir. İnsanlara zarar verebilecek ve insanlar arasında fırsat eşitliğine engel olacak yapay zekâ icadının önüne geçilmelidir. Bu endişeden hareketle Avrupa’da robotlar hakkında hazırlanan kanun metninin üçüncü maddesinde şu ifadeler yer verilmiştir: “Robot teknolojisinin gelişmesi insan yeteneklerinin değiştirilmesine değil onların tamamlanmasına yönelik olmalıdır. Her dönemde yapay zekâ teknolojisinin gelişmesi insanın kontrolü çerçevesinde olması gerekmektedir.”⁶⁴

2.1.3.4. Yapay zekâ elektronik kişiliğe sahiptir

Yapay zekânın kanunda müstakil şahsiyet olarak görülmesini isteyenlerden bazıları yapay zekâyı elektronik şahsiyet olarak görmüşlerdir. Bunlara göre yapay zekâ elektronik şahsiyet olarak kabul edilirse, müstakil kişilik vasfının taşıyacak, böylece hak elde etmeye, borç altına girmeye elverişli olacak, işlediği zararları tazmin edecektir.⁶⁵

Amerika Birleşik Devletleri hukukuna göre yapay zekâ programlanabilir bir makine olarak tanımlanmış ve 2011 yılında Nevada eyaletindeki otonom araçlar ile ilgili kanunlar belirlenmiş ve Nevada Ulaştırma Departmanı’na yapay zekâ ve sensörler vasıtasıyla hareket eden araçların test edilmesi, güvenlik ve emniyetinin sağlanması ve bunların işletilmesi amacıyla gerekli düzenlemelerin yapılması ve izinlerin verilmesi hususunda yetki verilmiştir.⁶⁶

Avrupa birliği çatısı altında yer alan euRobotics adlı çalışma gurubu, 2012 yılında yayınladığı raporda yapay zekâyı elektronik kişilik kabul ederek yapay zekânın kullanıcılarını, üreticilerini ve satıcılarını sorumluluk kapsamında düşünülmesinin daha yararlı olacağı üzerinde durmuştur. Buna göre yapay zekâ, tescil edilecek, tazminat

⁶³ Yapay zekânın hukukî kişiliği hakkında geniş bilgi için bk. Çağlar Ersoy, *Robotlar, Yapay Zekâ ve Hukuk* (İstanbul: Onikilevha Yayınları, 2020), 77 vd.

⁶⁴ Hasan Muhammed Ömer el-Hamrâvî, “Esâsü’l-mes’ûliyyeti’l-medeniyye ani’r-robotât beyne’l-kavâ’di’t-taklîdiyye ve’l-itticâhâtel-hadîse”, *Dekahliye Mecelletü Külliyyeti’ş-Şer’â ve’l-Kânûn*, sayı: 23 (2021), 3070.

⁶⁵ Seda Kara Kılıçarslan, “Yapay Zekânın Hukuki Statüsü Ve Hukuki Kişiliği Üzerine Tartışmalar”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi (YBHD)*, yıl 4, sayı 2019/2, 380.

⁶⁶ Amerika Birleşik Devletleri’ndeki yapay zekâ ile ilgili geniş bilgi için bk. <https://evrimagaci.org/yapay-zekâ-ve-hukuk-akilli-sistemler-hukuk-uygulamalarini-nasil-etkiliyor-8212> erişim: 02. 09.2023.

sorumluluğu gibi durumlarda zararlar belirlenen bir fondan karşılanacaktır. Esasen İslam hukukunda ve sedd-i zer'â kapsamında Hz. Ömer'in, bir kimseyi öldüren bir topluluğa verilen cezanın bütün topluluğun kısas edilmesi örneği yer almaktadır.⁶⁷ Buna göre yapay zekânın yapacağı suçlar ve sebep olduğu zararlar da sadece yapay zekâ değil üreticisinin, satıcısını ve kullanıcılarının aynı anda sorumlu olduğu kabul edilebilir.

Avrupa Parlamentosu Hukuk İşleri Komisyonu, 2017 yılında yayınladığı Robotlar Hakkında Medeni Hukuk Kuralları Tavsiye Raporu'nda yapay zekânın elektronik kişilik olduğu hususuna şu öneriyi getirmiştir: "Robotlara uzun vadede belirli hukuki statünün belirlenmesi, en gelişmiş yapay zekânın elektronik kişiliği haiz olabilecek şekilde oluşturduğu zararı gidermekle sorumlu tutulması kabul edilebilir."⁶⁸ Avrupa Parlamentosu'nun bu önerisinden yapay zekânın elektronik şahsiyet kabul edilmesi taraftarı olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak parlamentonun bu hükmü yapay zekâyı müstakil kişilik görmekten çok kullanımı esnasında meydana gelen zararların nasıl adil bir şekilde tazmin edilmesi gerektiğine dair bir çözüm bulma amacına matuftur.⁶⁹

Yapay zekâ ile insan arasındaki bu farklardan dolayı İslam hukukunun genel ilke ve esaslarına en uygun görüşün birinci olduğu söylenebilir. Zira İslam hukukuna göre ehliyet ve zimmet vasıflarını taşımayan bir varlığın mahkûmun aleyh olması kabul edilemez. O halde yapay zekânın insandan daha üstün bir varlık olması bir yana insan gibi bile kabul edilmesi, en azından günümüzde mümkün gözükmemektedir.⁷⁰ Bununla beraber ikinci görüş olan yapay zekânın da tüzel kişilik kabul edilmesi görüşü isabetli ve teknolojinin baş döndürücü hızla yayıldığı günümüz şartlarına daha uygun olduğu söylenebilir.

3. Yapay zekânın sebep olduğu zararların tazmin edilmesi

Özgür irade, suçtan sorumlu tutulmayı ve zararı tazmin etmeyi gerektirmektedir. Ehliyetli ve irade sahibi olan her insan, özgür iradesiyle işlediği her suçtan sorumlu olduğu gibi bunu tazmin etmekle de mükelleftir.⁷¹ Yapay zekâ, ehliyet ve özgürlük sahibi değildir. Müstakil olarak faaliyette bulunan yapay zekâ, kendisine yüklenen yazılımlar vasıtasıyla araba kullanmak, hastalık teşhisinde bulunmak, ameliyat yapmak ve kitap telif etmek gibi birçok faaliyet icra etmektedir. Yapay zekâ, kötü niyet olmazsa bile bazı durumlarda işletim sisteminde ya da parça arızaları gibi birtakım durumlarda suç işleyebilmekte ya da yanlış kararlar verebilmekte ve zararlara sebep olmaktadır. Bu

⁶⁷ Ebû'l-Fadl Muhammed b. Ebû Bekr el-Esedî İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-Muhtâc fi şerhi'l-Minhâc*, thk. Enver b. Ebû Bekr, (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1432/2011), 4/32.

⁶⁸ Avrupa Parlamentosu Hukuk İşleri Komisyonu'nun raporunda yer alan yapay zekâ ile ilgili geniş bilgi için bk. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0005_EN.html, erişim 02.09.2023; Gezer, *İslam Hukukuna Göre Yapay Zekânın Hukuki Mahiyeti*, , 79.

⁶⁹ Başak Bak, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, "Medeni Hukuk Açısından Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Yapay Zekâ Kullanımından Doğan Hukuki Sorumluluk", sayı: 35, (2018), 224.

⁷⁰ Görgülü, Kesgin, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 56.

⁷¹ Mücahit Çolak, "İslam Hukukunda Cezaî Sorumluluk ve Tazmin İlişkisi", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, yıl 2, Sayı: 4, (2010), 18.

durumda müstakil olarak faaliyet gösteren yapay zekânın işlemiş olduğu suçlar ve sebep olduğu zarar ve cinayetler kime tazmin ettirilmelidir? Üreticisine mi? Yazılımcısına mı? Kullanıcısına mı? Yoksa bizzat kendisine mi? Mesela, yapay zekâ ile çalışmakta olan arabaların bir kimseye çarpıp onu öldürmesi ya da malına zarar vermesi gibi durumlarda tazmin sorumluluğu arabanın sahibine mi, onu üreten fabrikaya mı, yoksa arabanın kendisine mi ait olması gerekir? Aynı durum tıp alanında, finansal faaliyetlerde, üretim sanayiinde ve telif hakkı gibi durumlarda kullanılan yapay zekâ için de geçerlidir. Zira bu alanlarda kullanılan yapay zekâ da birçok probleme sebep olabilmektedir.

Yapay zekâ, sorumluluk noktasında klasik fıkhıta yer alan birtakım şeylere benzetilerek onunla ilgili farklı yorumlar ve değerlendirmeler yapılmıştır. Yapay zekâyı eğitilmiş hayvana benzetenler olmuştur. Köpek ve kanatlı kuşlar gibi hayvanlar, eğitilerek avcılık faaliyetlerinde, uyuşturucu mafyasıyla mücadelede ve arama kurtarma işlerinde kullanılmaktadırlar. Buna karşılık uyuşturucu mafyası da uyuşturucu ticaretinde yine eğitilmiş hayvanlardan yararlanılmaktadır. Böylece hayvanlar hem olumlu hem de olumsuz faaliyetlerin yürütülmesinde kullanılmaktadır. Ayrıca hayvanlar, öngörülemeyen eylemlerde bulunmakta, sahibi istemezse bile zarar vermekte, cinayet işlemektedir. Yapay zekâ için de aynı durum söz konusudur. Zira yapay zekâ, bir makineye yazılımlar ve algoritmalar yüklendikten sonra çalışmakta hem olumlu hem de olumsuz faaliyetlerde kullanılabilir. Bu yönüyle eğitilmiş hayvanlar ile yapay zekâ arasında benzerlik bulunmaktadır.⁷² Zira yüklenen algoritmalara göre faaliyet gösteren yapay zekâ, bazen yazılım hatasından, bazen makinede meydana gelen bozukluktan dolayı insanın istemediği birtakım eylemlerde bulunabilmektedir. Eğitilmiş hayvanlar ve yapay zekâ arasındaki bu benzerliklerden dolayı, İslam hukukunda hayvanların sebep olduğu zarar ve cinayetler ile alakalı belirlenen hükümler, yapay zekâ için de geçerli olduğu ileri sürülmüştür. Söz gelimi İslam hukukuna göre hayvan, sahibinden bağımsız ve sahibinin ihmali ve kusuru olmadan cinayet işler ve zarar verirse ne hayvana ne de hayvan sahibine tazmin yoktur.⁷³ Nitekim "Hayvanların meydana getirdiği zarar ve ziyanlar tazmin edilmez"⁷⁴ şeklindeki hadis buna işaret etmektedir. Fakat sahibinin ihmali ve kusurundan dolayı meydana gelen zarardan sahibi sorumludur. Mesela hayvanı bağlaması gerektiği yerde salıvermesi, onu yavaş sürmesi gerektiği yerde hızlı sürmesi gibi durumlarda bir zarar vuku bulursa sahibi tazmin ile cezalandırılır. Zira burada hayvanın sahibi ihmalkâr ve kusurlu davranmıştır. Meri hukuktan Borçlar Kanunu'nun 67. maddesindeki hüküm de İslam hukuku hükmüne

⁷² Abdullah Acar, İbrahim Gezer, Yapay Zekâ Çağında İslam ve Hukuk, "İslam Hukukuna Göre İnsan Gibi Davranışlarda Bulunan Her Şey İnsan mıdır?", (Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2022), 32.

⁷³ Ebû Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâ'i*; (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1406/1986), 7/168; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ruşd el-Kurtubî İbn Ruşd, *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-muktesid*. (Kahire: Şirketu Mustafâ'l-Bâbî'l-Halebî ve Evlâduhu, 1395/1975), 4/107.

⁷⁴ Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr, (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), "ez-Zekâ" 1499.

benzemektedir. Söz konusu madde şu şekildedir: “Bir hayvanın bakımını ve yönetimini sürekli veya geçici olarak üstlenen kişi, hayvanın verdiği zararı gidermekle yükümlüdür. Hayvanı bulunduran kimse, bu zararın doğmasını engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat ederse sorumlu olmaz.”⁷⁵ O halde hayvan sahibinin ihmal ve kusurundan dolayı hayvanın zarar ve cinayet sahibi sorumlu olduğu gibi, kusur ve ihmalden dolayı yapay zekânın işlediği kusurlardan da sahibi sorumludur. Fakat hayvanın biyolojik bir varlık olması, his ve duygulara sahip olması; buna karşılık yapay zekânın mekanik olması, his ve duygulara sahip olmaması gibi farklar ikisini birbirinden ayırmaktadır.

Yapay zekâ ile köleler arasında benzerlik kuran hukukçular da olmuştur. Kölelik statüsü, sosyal hayatın bir realitesi olarak sadece İslam hukukunda değil daha önce Roma hukukunda da yer almıştır. Üstelik İslam’ın dışındaki diğer inançlarda köle, salt bir nesne statüsünde kabul edilmiş, ona kişilik atfedilmemiştir. Fakat İslam dini onu insan sayarak ona birtakım haklar vermiştir. Nitekim Hz. Peygamber bineğine binip, arkasından kölesini yürüten birine şu ifadeyi kullanmıştır: “Ey Allah’ın kulu! Onu da bindir, zira o kardeşindir. Onun canı senin canın gibidir.”⁷⁶ Hz. Peygamber’in bu ifadesinden İslam’ın köle statüsüne bakış açısı ortaya çıkmaktadır. İslam hukuku da bu ve buna benzer hadisleri referans alarak köleler ile ilgili hükümler belirlemiştir. Buna göre köleler, vücûb ehliyetine, haklara ve sorumluluklara sahiptirler. Bu görüş sahiplerine göre ibadet ve inanç konularında mükellef olması onun akıl, ehliyet ve zimmet sahibi olmasının, mal gibi alınıp satılması ise onun nesne statüsünde olduğunun sonucudur. Yapay zekâda da akıl ve irade sahibi olduğu için (kabul edilirse) müstakil, alınıp satıldığı için ise nesne statüsünde kabul edilmektedir. Böylece her ikisi arasında benzerlik bulunmaktadır.

Köleye yönelik yapılan kasıtlı/amdi cinayette köle bir nesne statüsünde sayılmakta ve hür olan kimseye kısas uygulanmamaktadır. Bu durumda yapılması gereken şey kölenin kıymetlendirilmesi ve bu kıymetin, onun sahibine ödenmesidir. Zira hür ve köle statüleri birbirinden farklıdır. Dolayısıyla hür olan bir kimse köleye karşılık kısas edilemez. Bu görüş Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fakihlerin görüşüdür.⁷⁷ Fakat Hanefî fakihler ise kölenin insan olma yönünü ön plana çıkararak köleye karşı hür olan bir kimsenin kısasına hükmetmişlerdir.⁷⁸ Öte yandan eğer köle cinayet işlemişse köle ya maktul tarafa verilir ya da satılarak diyet ödenir. İbn Hacer, bu konuda icmâ olduğunu ifade etmektedir.⁷⁹ Eğer köle, bir kimsenin malına zarar vermiş ise kendi malı varsa

⁷⁵ Borçlar Kanunu, Md. 67.

⁷⁶ Ebû Abdurrahmân Abdullâh b. Mubârek b. Vâdih, *ez-Zuhd ve'r-Rekâik l'ibni'l-Mubârek ve'z-Zuhd li Nu'aym b. Hammâd*, thk. Habîburrahmân el-Azamî (Beyrut: y.y., ts.), 133.

⁷⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid* 4/180; Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmu'şerhu'l-Muhezzeb* (y.y.: ts.), 18/354; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/678.

⁷⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*; 7/238.

⁷⁹ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-Muhtâc fi Şerhi'l-Minhâc*, (y.y.: el-Mektebetu't-Ticâriyye, 1357/1983), 9/33. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/36.

bundan karşılır. Aksi halde ya satılarak verdiği zarar tazmin edilir ya da telef olan malın yerine verilir.⁸⁰ Yapay zekânın köleye benzetilebileceğini ileri sürenler, köle hakkında tespit edilen bu hükümlerin yapay zekâyâ da uygulanabileceğini ifade etmişlerdir. Fakat uygarlık ve gelişmişliğin ilerlediği günümüzde kölelikle ilgili hükümlerin yeniden gündeme getirilmesi kimi hukukçular tarafından kabul edilmemiştir.

Yapay zekâyı vekil, elçi, işçi ve bir obje gibi düşünenler de olmuştur.⁸¹ Fakat bu benzerlik bazı konularda isabetli olsa da birçok açıdan doğru sonuca götürmemektedir. Zira bir açıdan benzerlik olsa da diğer birçok açılardan farklılıklar bulunmaktadır. O halde en azından hâlihazırda yapay zekânın İslam hukukunda yer alan vasıflardan hangisine benzetilmesi gerektiği hususu henüz netlik kazanmamıştır.⁸²

Sonuç

21. yüz yılın baş döndüren teknolojisi gün geçtikçe ilerlemektedir. Bütün yönleriyle müstakil sayılabilecek yapay zekâ henüz icat edilmemiş olsa da bunun gelecekte olmayacağı anlamına gelmemektedir. İnsanlardan tamamen bağımsız olan yapay zekâ, otonom makinelere entegre edilerek makineler güç kazanmakta ve birçok avantajlar elde etmektedir. Fakat bunun yanında birçok problemlere de sebebiyet vermektedir. Yapay zekâ teknolojisinin gelişerek yaygınlık kazanması ve avantajlar getirmesi her insanın arzu ettiği bir gerçektir. Fakat bu teknolojinin gelişmesi uluslararası birtakım hukuki ilke ve esaslar çerçevesinde ahlaki prensipler muvacehesinde olmalıdır. O halde her geçen gün yenilenen ve gelişen bu teknolojiyi büsbütün inkâr etmek ve engellemek yerine insanların faydası bağlamında birtakım sosyal düzenlemeler yapılmalı, ahlaki ilkeler ve hukuki normlar geliştirilmelidir. Ayrıca daha sonra yapay zekânın ithalat yoluyla elde edilerek kullanılması yerine millî yazılım ve donanımla üretilmeli ve hizmet vermesi amacıyla yeterli bütçeler ayrılmalı ve bunun altyapısı oluşturulmalıdır.

İnsanoğlunun akıl, idrak, ehliyet ve zimmet gibi özellik ve vasıfları göz önüne alındığında en azından hâlihazırda yapay zekânın insan gibi değerlendirilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Zira insan, Allah'ın yarattığı biyolojik bir varlık; yapay zekâ ise adından da anlaşıldığı gibi insanın yaptığı ve birçok nesneden müteşekkil, birtakım algoritma ve yazılımlara göre hareket eden varlıklardır.

Son dönemde yapay zekâ ile eğitilmiş hayvan, köle, işçi, vekil ve elçi gibi birçok argümanlar arasında benzerlik kurulsa da bundan tamamen birbirine benzedikleri

⁸⁰ Muhammed b. Abdalbaki b. Yusuf ez-Zurkânî, *Şerhu'z-Zurkânî alâ'l-Mevâhibi'l-Ledunniye*, (y.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1996), 8/8; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/35.; Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve umdetu'l-müftîn*, thk. Zuheyr eş-Şâvîş, (Dımaşk: el-Mektebu'l-İslâmî, 1412/1991), 9/362.

⁸¹ Gezer, *İslam Hukukuna Göre Yapay Zekânın Hukuki Mahiyeti*, , 74.

⁸² Adam çalıştırma sorumluluğu hakkında bk. TBK m. 66.

anlamı çıkarılmamalıdır. Zira bunların birbirlerine benzer yönleri olsa da tamamen farklı birçok yönleri ve özellikleri de bulunmaktadır. O halde aralarındaki benzer ve farklı olan yönler, tespit edilmeli ve ilgili hükümler belirlenirken aynı ve farklı olan yönleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

- Abdullah Acar, İbrahim Gezer, “İslam Hukukuna Göre İnsan Gibi Davranışlarda Bulunan Her Şey İnsan Mıdır?”, *Yapay Zekâ Çağında İslam ve Hukuk*. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 1. Basım, 2022.
- Ahmed Sa’d Ali el-Bere’î, *Tatbîkâtü’z-zekâ’ el-ıstınâ’î ve’r-robot min menzûri’l-fıkhî’l-İslâmî*, sayı: 48.
- Aksoy, Ecem, *Yapay Zekâ’nın Sorumluluk Hukukundaki Konumu ve Büyük Veri ile İlişkisi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 1. Basım, 2022.
- Bardakoğlu, Ali, “Bey”, *DİA*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Bardakoğlu, Ali, “Ehliyet”, *DİA*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Bak, Başak, “Medeni Hukuk Açısından Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Yapay Zekâ Kullanımından Doğan Hukuki Sorumluluk”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, sayı: 35, (Temmuz 2018), 211-232.
- Benli, Erman, Şenel, Gayenur, “Yapay Zekâ ve Haksız Fiil Hukuku,” *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*. 2, Sayı: 2, 2020.
- Bera’î, Ahmed Sa’d Ali, Abdüselam vd. “et-Ta’dîlâtü’l-Biyolojiye ale’l-Cesedi’l-İnsânî: Manzûr Dini,” *el-Mecelletü’l-İlmiyye li-Câmi’ati Melik Faysal*, sayı, 1, 2022
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *el-Câmi’u’s-sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr, Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1422.
- Buhârî, Abdulazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Hanefî Alâuddîn el-Buhârî, *Keşfu’l-esrâr şerhu Usûli’l-Pezdevî*. y.y.: Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, ts.
- Çolak, Mücahit, “İslam Hukukunda Cezaî Sorumluluk ve Tazmin İlişkisi”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, yıl 2, sayı: 4, 2010.
- Döndüren, Hamdi, “Muâtât”, *DİA*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Ersoy, Çağlar, *Robotlar, Yapay Zekâ ve Hukuk*, İstanbul: Onikilevha Yayınları, 2020.
- Eyyüp Sabri Kaya, Hasan Hacak, “Zimmet”, *DİA*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî, *Tehzîbu’l-luğa*, thk. Muhammed Avd Mirâb, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 2001.
- Fadl b. Abdullah Murad, *el-Mukaddime fi fıkhî’l-asr*, San’â: el-Cîlü’l-Cedîd, 1437/2016.
- Firûzâbâdî, Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu’l-muhît*, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2. Basım, 1426/2005.
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfâ*, thk. Muhammed Abdusselâm Abdüşşâfi Beyrut: 1413/1993.
- Gezer, İbrahim, *İslam Hukukuna Göre Yapay Zekânın Hukuki Mahiyeti*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Gökmen, Emrah. “Adam Çalıştırmanın Sorumluluğu Özelinde Yapay Zekânın İslâm ve Türk Hukuku Üzerinden Mukayeseli Olarak Değerlendirilmesi” *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, (2022), 931-992. doi: 10.47136/asbuhfd.1073488

- Görgülü, Ülfet-Kesgin, Sena. "Yapay Zekâ Robotlara Ahlâki ve Hukuki Statü Tanınması Problematigi -İslam Ahlâki ve Hukuku Açısından Bir Değerlendirme", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 20 (2021), 37-65. <https://doi.org/10.32950/rteuifd.1010399>
- Hatice Keleş, "Tıpta Yapay Zekâ Uygulamaları", *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*. (2022), 604-613. DOI: 10.24938/kutfd.1214512
- Heyet, *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.
- Heyet, *Mısır Fetva Dairesi Dergisi*. "Cüsûr", sayı 50, 2023.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Muhammed, *Tuhfetu'l-muhtâc fi şerhi'l-Minhâc*, y.y.: el-Mektebetu't-Ticâriyye, 1357/1983.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *Müsnedü İmam Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb Arnaût, y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin, Abdulfettâh Muhammed, Riyad: Dâru Alemlî'l-Kutub, 3. Basım, 1417/1997
- İbn Nüceym, Zeynuddîn b. İbrahim b. Muhammed, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dakâik*. y.y.: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1422/2002.
- İbnu'l-Mübârek, Abdullâh b. Mübârek b. Vâdih, *ez-Zuhd ve'r-Rekâik*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî, Beyrut: y.y., ts.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-muktesid*. Kahire: Şirketu Mustafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1395/1975
- İhab Halife, "Te'sîrât tezâyüd devri't-teknîyât ez-zekiyye fi'l-hayâti'l-yevmiyye li'l-beşer", *İtticâhâtü'l-Ahdâs Dergisi*. sayı 20, 2017.
- Kâdî Şuhbe, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Ebû Bekr el-Esedî, *Bidâyetu'l-Muhtâc fi şerhi'l-Minhâc*, thk. Enver b. Ebû Bekr, Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1432/2011
- Kafalı, Hasan. "Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. sayı: 46, (Haziran 2019), 145-172.
- Kelyûbî, Şihâbuddîn Ahmed b. Ahmed, *Hâşiyetâ Kelyûbî ve Amîre*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- Kara Kılıçarslan, Seda, "Yapay Zekanın Hukuki Statüsü Ve Hukuki Kişiliği Üzerine Tartışmalar", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi (YBHD)*, yıl 4, (2019), 2.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâi'u's-sanâi fi tertîbi's-şerâi* Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1406/1986.
- Komasyon, "Teklif", *Temel İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2019.
- Nevevî, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, *Ravdatu't-tâlibîn ve umdetu'l-müftîn*, thk. Zuheyr eş-Şâviş, Dimaşk: el-Mektebu'l-İslâmî, 3. Basım, 1412/1991.
- Nevevî, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmu' şerhu'l-Muhezzeb*. y.y.: ts.
- Ömer b. İbrahim el-Muhaymidi, "Yapay Zekâ ve Yapay Zekânın Fetva Vermedeki Etkisi" *el-Mecelletü'l-cem'iyetü'l-fikhiyye es-Su'ûdiyye*, sayı: 57, 2022.
- Seçkiner, Mehmet Hicabi, "Dijital İctihadın İmkânı Üzerine Önermeler", *Yapay Zekâ Çağında İslam ve Hukuk*, Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 1. Basım, 2022.
- Sinanoglu, Mustafa, "Teklif", *DİA*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed, *Usûlu's-Serahsî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

- Şengöz, Murat, “Yapay Zekâ Tabanlı Sistemlerden Üretilen Teknolojilerin Askeri Harekâtın Sevk ve İdaresinde Kullanılmasına Yönelik Bir Değerlendirme”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(4), (Aralık 2021), 2159-2171.
- Şeyh Aliş, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Minehü'l-celîl şerhu Muhtasari'l-Halil*, Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1. Basım, 1989.
- Teftâzânî, Mesûd b. Ömer b. Abdullâh, *Şerhu't-Telvîh ale't-Tavdîh*. Mısır: Mektebetu Sabîh, 1957.
- Vanlıoğlu, Hüsametdin vd. *Mal Mülk Akit ve Ehliyet Nazariyesi*, İstanbul: Yasin Yayınevi, 2008.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*. Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 4. Basım, ty.
- Zurkânî, Muhammed b. Abdalbâkî b. Yusuf, *Şerhu'z-Zurkânî alâ'l-Mevâhibi'l-Ledunniye*, y.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1996.
- İnternet Bağlantı Adresleri:
- https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0005_EN.html
- <https://www.campus.sanofi/tr/ilacin-otesinde/makaleler/yapay-zekâ-ve-tip>
- <https://www.donanimhaber.com/hukukta-yapay-zekâ-kullanimi-mumkun-mu--159332>
- <https://evrimagaci.org/yapay-zekâ-ve-hukuk-akilli-sistemler-hukuk-uygulamalarini-nasil-etkiliyor-8212>
- <https://www.yenisafak.com/hayat/dijital-ictihad-fikhin-gelecegidir-3731166>
- <https://www.ensonhaber.com/dunya/iranda-modernlesme-cagrilari-robotlarin-fetva-vermesi-gundemde>
- <https://aliftaa.jo>
- <https://www.albayan.ae/across-the-uae/news-and-reports/2017-09-10-1.3043493>
- <https://www.dar-alifta.org/ar/Articles/>
- <https://zayifakim.com/amazon-akilli-market-teknolojisi.html>
- <https://tr.euronews.com/2020/02/23/yapay-zekâ-teknolojisi-savasın-karakterini-nasil-degistirecek>